

UN PROBLEMA D'EDICIÓ EN L'ULISSES DE CARLES RIBA

Eloi Creus

Per als filòlegs clàssics de casa nostra, Carles Riba sempre ha estat un referent. Per a molts, el referent. El poeta, el traductor i l'hel·lenista reunits en una sola persona. La sola obra poètica de Riba ha despertat tantes passions entre els filòlegs clàssics que un bon nombre dels experts en l'obra de Riba provenen de la nostra disciplina. Però van ser les seves traduccions de l'*Odissea* les que van fer que molts ens convertíssim en ribians convençuts i, de retruc o viceversa, en estudiants de l'antiguitat. Per això és estrany que les adaptacions dels poemes homèrics que va fer per a un públic juvenil pràcticament no hagin estat reeditades ni estudiades. I dic estrany perquè de les dues adaptacions de l'*Odissea* que va fer Riba, contemporànies de les pròpies traduccions del poema homèric, almenys una, la primera, la va escriure amb una clara voluntat literària, fins al punt que és ben lícit considerar-la un testimoni ben representatiu de l'art narratiu del Riba dels anys vint. Malgrat això, amb prou feines ha estat mai estudiada ni publicada. És cert que com a adaptació juvenil funciona malament, perquè l'autor hi arriba a desplegar tal quantitat de recursos lingüístics (tant lèxics com sintàctics) i mètrics que per a un públic infantil la lectura esdevé massa feixuga. Aquesta primera adaptació, intitolada *Les aventures d'Ulisses*, de què conservem el manuscrit original (consultable al fons de la Càtedra Màrius Torres), se sol datar cap a finals dels anys deu, atès que l'any 1920 se'n va publicar una traducció castellana de Juan Laguía a l'Editorial Muntanola que seguia punt per punt l'original català. Aquesta editorial normalment publicava cada títol en doble edició, catalana i castellana, però per les

Carles Riba el 1910

raons que siguin, l'original català no va arribar a veure la llum i va romandre inèdit fins que l'any 1986 (!) l'Editorial Proa d'aleshores va prendre la decisió –si em permeteu– heroica de publicar-lo en la col·lecció “El Fanal de Proa”, amb unes magnífiques il·lustracions de Fina Rifà i sota el títol d'*Ulisses*. Aquesta edició, que, dit sigui de passada, va haver d'incorporar un glossari per facilitar-ne la lectura, reproduïa el manuscrit punt per punt. Ara bé, resulta que les pàgines 112-116 del manuscrit corresponents al capítol “La prova de l'arc” es van perdre. Això va obligar els editors del text –desconeguts, perquè l'edició no és firmada– a reconstruir el passatge. La reconstrucció no havia de ser gaire complicada. N'hi havia prou prenent la traducció de Laguía publicada a Muntanola (i que encara es pot trobar a la Biblioteca de Catalunya, per exemple) i reconstruir el català original perdut a partir de la primera *Odissea* de Riba a Editorial Catalana. La complicació era menor si tenim en compte que aquesta primera adaptació del poema homèric, quasi contemporània de la primera traducció, segueix tan fidelment la pròpia traducció que es pot anar resseguint, pràcticament línia per línia, el paral·lelisme entre traducció i adaptació. L'editor, qui sigui que fos i per motius que desconec, va seguir un altre criteri.

L'edició de Proa va encapçalada per aquesta nota editorial, tampoc firmada:

El text de la present edició de Les aventures d'Ulisses (tres dels poemes homèrics), per Carles Riba, ha estat transcrit a partir de l'original manuscrit per l'autor que es conservava en còpia única als arxius de l'editorial. Al text original de l'autor hi mancaven, però, uns fragments que corresponen al capítol “La prova de l'arc” i als darrers paràgrafs de l'obra. Aquests paràgrafs han estat reconstruïts a partir de la versió castellana que de la mateixa obra va fer l'autor, bo i tenint en compte la seva versió de l'Odissea (Barcelona, 1953).

Efectivament, les pàgines del susdit capítol es van perdre i calia reconstruir-les, però les pàgines finals de l'obra no manquen pas al manuscrit. Si prenem la traducció de Laguía de l'any 1920 veurem que l'obra s'acaba amb el rencontre d'Ulisses i Penèlope i les paus entre els pares dels pretendents i el rei d'Ítaca, que, de fet, és com s'acaba l'*Odissea* com a tal. En canvi, en la segona adaptació que va fer Riba de l'*Odissea* (en castellà), se suposa que a finals dels anys quaranta, sí que va decidir cloure el relat amb l'anunciament de la futura mort d'Ulisses, prèviament anunciada per Tirèsies. A banda de la decisió inexplicable d'afegir un altre acabament al relat original de Riba dels anys vint, cosa que provoca que l'obra tingui, en realitat, dos finals (el propi de la versió catalana i l'afegit de la castellana dels anys cinquanta), resulta que la reconstrucció de les pàgines que, efectivament, es van perdre, no tan sols es va fer prenent com a referèn-

cia del català de Riba la traducció equivocada, la segona (dels anys quaranta), sinó també el discurs narratiu equivocat, el d'aquesta segona adaptació. El despropòsit encara és més inexplicable si es té en compte que pocs anys després, el 1993, la mateixa Proa va publicar la versió castellana de la mateixa obra en la traducció de Laguía dels anys vint, que justament és la que s'havia de prendre com a referència per a la reconstrucció de l'original català.

La segona adaptació de Riba, intitulada *La Odissea*, a banda de ser escrita directament en castellà (encara inèdita), tenia uns objectius i un públic totalment diferents de la primera. No seguia la seva traducció directament, sinó que era molt més sintètica, molt més funcional. Com a adaptació funciona molt millor que la primera, però com a testimoni literari és d'escàs interès. Tot el contrari de la primera adaptació. Aquesta l'havia escrit en plena campanya noucentista, en un intent de fornir les noves generacions de literatura infantil de qualitat, alhora que li servia com a laboratori per experimentar tant en el camp de la narració, on Riba no s'havia prodigat gaire, com en els límits de la llengua. El català dels primers anys del noucentisme encara era vist com una llengua "vella i culta, però primitiva en recursos, com si s'hagués desaparegut a si mateixa". Fora de la poesia, el conte, el gènere narratiu més conreat pels noucentistes, oferia la possibilitat de provar i augmentar aquests recursos per eixamplar els límits del funcionament lèxic i sintàctic de la llengua. Ja només per això, i sense tenir en compte les diferències narratives de cada adaptació, degudes al moment i sobretot a les intencions inicials de l'autor, el fet de servir-se d'una adaptació castellana de finals dels anys quaranta per reconstruir la catalana dels anys vint, amb què pràcticament no tenen res a veure, reconstruint-la a partir del català de Riba de la segona traducció de *L'Odissea*, provoca que es faci malbé la petita joia que és *Les aventures d'Ulisses* de Riba. La magnitud del desastre filològic encara és més important si es té en compte que en la primera adaptació Riba havia intentat mantenir, no obstant l'elecció de la prosa com a

canal narratiu, un ressò del to i la música èpics de l'original. Així, i sobretot a inici de capítol, se serveix d'hexàmetres copiats directament de la seva primera traducció, o de decasíl·labs que ajuden a construir una música que no es perd en cap moment de la narració. En la mateixa línia, Riba no renuncia als epítets ni tampoc a les expressions formulars, la majoria de les quals, en la traducció i, conseqüentment, en l'adaptació dels anys quaranta van canviar. Així doncs, tant el discurs narratiu com sobretot l'estil literari de l'adaptació es veuen profundament alterats pel criteri filològic equivocat i caldria esmenar-ho en futures edicions de l'obra.

Es podria considerar que exagero en els termes de la meua expressió, segurament pel públic a qui anava dirigit aquest títol. En definitiva és una adaptació infantil i el lector de torn, evidentment, no notarà aquests problemes. Però si s'estudia, com he fet, aquesta adaptació com a testimoni plenament literari del primer Riba narrador, aquest problema d'edició esdevé més important del que es pot pensar a primer cop d'ull. ¿Algú que conegui els llibres per a infants de Riba trobaria normal que, en l'hipotètic cas que s'haguessin perdut algunes pàgines de *Les aventures de Perot Marrasquí*, es reconstruïssin a partir del català de Riba dels anys cinquanta? En el fons de la qüestió hi ressona el mateix tema de sempre: el de considerar que la traducció literària o, en aquest cas, l'adaptació literària, no formen part de l'obra pròpia de l'autor. Però, i tornant a l'inici de l'article, qui encara avui no considera *L'Odissea* de Riba (noteu que ningú diu "d'Homer traduïda per Riba" o variants) un monument literari que funciona, que ha de funcionar, independentment de l'original grec i que, per tant, forma part, també, de l'obra pròpia del poeta barceloní? Amb *Les aventures d'Ulisses* passa una cosa semblant, i tot i que, ni per ambició ni per dedicació de l'autor, no és comparable amb la importància de *Perot Marrasquí*, sí que és un testimoni, petit, però rellevant, del primer Riba. Estic segur que si no fos una adaptació, sinó una obra pròpia de Riba, aquest error d'edició s'hauria resolt.

Encara algú em podria discutir que, tractant-se d'una adaptació que pedagògicament no funciona, es prenguin tantes molèsties. Però tornariem a la mateixa qüestió d'inici. Efectivament, com a llibre infantil no acaba de funcionar, però com a testimoni literari és una valuosa mostra de l'estil narratiu del primer Riba i només per això ja es mereixeria una reedició, encara que sigui en un volum per a adults que completi l'obra (in)completa de Carles Riba amb els títols traduïts o adaptats amb voluntat literària pel traductor de *L'Odissea*. El problema, aquí, però, seria un altre. Quins títols es podrien incloure en aquest hipotètic volum? A l'obra completa de Llorenç Riber publicat per Selecta bé que hi apareixien les seves traduccions en vers de Virgili. No es podria fer el mateix amb Riba? Quines traduccions seves tenen prou entitat per ser considerades part de l'obra pròpia? Això ja són figures d'un altre paner, però em sembla que així com les dues traduccions de Riba de *L'Odissea* es mereixen de ben segur aquesta distinció, no em faria gens mal d'ulls veure *Les aventures d'Ulisses* al costat de *Les aventures d'en Perot Marrasquí*.

Ceràmica que representa l'escena de l'arc de *L'Odissea*. Col·lecció dels Staatliche Museen zu Berlin